

36. Шевченко Т. Альбом 1845 року. Факсимільне видання. Упорядник С. А. Гальченко. – Київ: Наук. думка, 2000. – 34 аркуші з малюнками в факсимільному виданні альбому і 40 сторінок супровідного додатка.
37. Шевченко Т. Мала книжка. Автографи поезій Шевченка 1847–1850 рр. – Київ: Наук. думка, 1984. – 431 с.
38. Шевченко Т. Повне зібрання творів: У 12 т. / Редкол.: М. Г. Жулинський (голова) та ін. – Київ: Наук. думка, 2001–2014.
39. Шевчук В. Personae verbum (Слово іпостасне): Розмисел. – Київ: Твім інтер, 2001. – 264 с.
40. Шовкопляс Г., Шовкопляс І. За покликом серця: пам'ятки історії та культури в житті і творчості Т. Г. Шевченка. – Київ: Наук. думка, 1990. – 168 с.
41. Яковенко Н. Гетьманська Україна під колесами просвітницьких ідеалів // Сучасність. – 1997. – № 9. – С. 145–149.
42. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – Вид. 4. – Київ: Критика, 2009. – 584 с.
43. Яковина О. Релігійні інтуїції у творчості Тараса Шевченка // Яковина О., Слободян О. Тарас Шевченко: істина – некоммуникативна реальність. – Київ: Вид. дім “Кієво-Могилянська академія”, 2013. – С. 7–130.
44. Яременко В. “Людей і... не прокляв!” (до проблеми Шевченкового трактування теодицеї) // Київська старовина. – 2005. – № 2. – С. 108–117.
45. Яременко М. Освітнянські стратегії козацької еліти у XVIII ст. // Українська держава другої половини XVII–XVIII ст.: політика, суспільство, культура. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2014. – С. 386–426.
46. Яременко М. Створення, піднесення, занепад Гетьманату. Лекція. – [Ел. ресурс]. – Режим доступу: // <https://www.youtube.com/watch?v=6Ncfq3bYEрU>.

Отримано 20 січня 2018 р.

м. Хмельницький

Олександр Боронь

УДК 75Шевченко

ЧИ НАЛЕЖИТЬ ТАРАСОВІ ШЕВЧЕНКУ МАЛЮНОК “МОЙСЕЙ ДОБУВАЄ ВОДУ”?

Автор категорично відкидає Шевченкове авторство малюнка, уміщеного в додатку до восьмого тому Повного зібрання творів Шевченка у 12 томах, нагадуючи про замовчану в науковому коментарі до твору розлогу статтю Василя Афанасьєва “Не спокушаймося сенсацією... Спроба рецензії на одну публікацію”. Мистецтвознавець іще 1993 р. виступив проти атрибуції малюнка Шевченкові й указав на ймовірного справжнього автора – Олександра Агіна.

Наведено кілька додаткових аргументів на користь думки В. Афанасьєва.
Ключові слова: малюнок, сепія, авторство, атрибуція.

Oleksandr Boron. Did Taras Shevchenko Paint the Work “Moses Drawing Water”?

The author positively denies Shevchenko's authorship of the picture placed in the appendix to the 8th volume of the Complete collection of works by Shevchenko in 12 volumes, reminding about the big article by Vasyl Afanasyev «Let's Not Be Tempted by Sensation... An Attempt to Review One Publication», which was not mentioned in the commentary on the work. Yet in 1993 the art expert spoke against the attribution of the picture to Shevchenko and pointed out the probable author – Alexandr Agin. Some additional arguments in favor of Afanasyev's opinion have been presented.

Keywords: drawing, sepia, authorship, attribution.

У восьмому тому останнього на сьогодні академічного Повного зібрання творів Шевченка у 12 томах у спеціальному розділі “Додаток” уміщено репродукцію сепії “Мойсей добуває воду” [9, 424–425, № 201], яка за хронологією мала би бути в тому сьомому [8], упорядкованому зусиллями Ірини Вериківської, Валентини Судак (нині покійних), а також Наталії Клименко й Миколи Скиби (редактори тому – Ганна Скрипник і Дмитро Степовик). У преамбулі до коментарів у восьмому тому зауважено, що в “Додатку” подано малюнок, “пропущений у попередньому тому ПЗТ” [9, 433].

Як ідеться в анонімному коментарі до сепії, у нижньому куті праворуч міститься авторський підпис: “Т. Шевченко. 1839” (хоча, якщо вірити репродукції, він насправді розташований по центру нижнього краю), а на звороті напис: “По классу К. Брюллова, уч[еник] Т. Шевченко. 10 марта 1839¹ г.” [9, 556]. Автор коментаря припускає, що цей підпис “зроблений, очевидно, кимось із викладачів після виконання малюнка”. Пізніше дописано: “Т. Г. Шевченко. 1814–1861”. Ліворуч унизу наклейка із друкованим написом: “Собрание А. В. Прахова”, вище: “1862”. Повідомляється, що сепію на початку 1990-х років у США знайшов Д. Степовик. “Атрибуцію твору здійснили, – ідеться далі, – мистецтвознавці, члени НТШ у США (Нью-Йоркський відділ), зокрема Святослав Гординський. Повна аргументація та історія побутування малюнка описана Д. В. Степовиком”, наведено покликання на відповідну статтю [3]. Твір зберігається у приватному зібранні Христини Чорпіти у Філадельфії (США).

Малюнок у коментарі потрактовано як “один із найраніших творів Шевченка, виконаний в техніці сепії. Належить до групи його учнівських робіт на біблійну тематику, виконаних під час навчання в натурному класі Академії мистецтв, де щомісячно проходили рисувальні екзамени. Зокрема, прізвище Шевченка зазначено в екзаменаційному списку по рисувальному місячному екзамену, що відбувся 1 березня 1839 р.” [9, 556]. Коментатор міркує так: “Відтворений на малюнку образ відповідає зовнішності біблійного пророка, якою Шевченко наділив головного героя повісті “Варнак”: “Его величаявая наружность меня поразила. Огромный рост, седая длинная волнистая борода, такие же белые густые вьющиеся волосы, темные густые брови. Лицо правильное, чистое, с легким румянцем на щеках, как у юноши. Словом, он мог бы быть прекрасной моделью для Мойсея-Боговидца или для гомеровского Нестора” [9, 556–557]. Далі мовиться про ймовірні місця зберігання сепії після колекції Адріана Прахова.

Упадає в око, що малюнок без аргументації на підставі лише буцімто авторського підпису, який складається із прізвища й року, розглядається як безсумнівно Шевченків твір. Нічого не пояснює інформація про щомісячні іспити в натурному класі, у яких Шевченко справді брав участь: 1 березня 1839 р., коли він, як і Олексій Єпіфанов, отримав оцінку “16” [5, 19, № 34] за рисунок постави з одного натурника [8, 477], і наступний – 18 березня, коли Шевченко, як і Олександр Хрісанфов, дістав уже трохи кращу оцінку “9” [5, 19, № 35] так само за рисунок із натурника [8, 477]. 10 березня 1839 р. іспиту не було. У натурному класі, зрозуміло, малювали з природи. Про яку групу “учнівських робіт на біблійну тематику” йдеться, не зрозуміло. Такими можна вважати хіба що малюнок “Звільнення Апостола Петра з темниці”, виконаний, згодом, ще 1833-го [8, №3], тобто до навчання в Академії мистецтв, та начерк “Жертвоприношення Авраама” на аркуші з кількома ескізами [8, № 113]. Цитата з повісті “Варнак” узагалі нічого не доводить.

Отож слід звернутися до обіцяної “повної аргументації” у статті Д. Степовика. Однак його розвідка не містить жодного доведення належності сепії майбутньому поетові; автор розмірковує над тим, що “виявлений у Сполучених Штатах Америки малюнок Шевченка “Мойсей добуває воду зі скелі” вносить дуже істотну корективу: тематика студійних праць Шевченка вже у перший навчальний рік не обмежувалася малюванням гіпсових зліпків і натурників” [3, 3–4]. Далі: “Малюнок вносить і друге уточнення – щодо початку використання Шевченком сепії”, тобто на понад рік раніше, ніж уважалося досі на підставі відповідних творів [3, 4]. Насправді сказане якраз мало би наштовхнути неупередженого дослідника на сумніви в Шевченковому авторстві, адже не малюнок, атрибуцію якого ще слід було би здійснити, змінює наші уявлення

¹ У тексті коментаря помилково – 1939.

**Мойсей добуває воду.
1839. Папір, сепія**

**О. Агін. Мойсей
добуває з каменя воду**

**О. Агін.
Мідний змії**

про ранню творчість художника, а навпаки – наявна достовірна інформація ставить під сумнів автентичність аналізованого твору.

Указана на сепії дата – 10 березня (ст. ст.) – на думку Д. Степовика, “промовляє, що Шевченко виконав сепію другого дня після того, як у нього був день народження – 25-річчя. Не виключено, – гадає дослідник, – що хтось на його дні народження порівняв його – може і жартома – з біблійним Мойсеєм, що виводить свій народ з єгипетського рабства” [3, 4]. Припущення залишається тільки сміливим припущенням. Крім того, за старим стилем Шевченко, як відомо, народився 25 лютого, тому 10 березня аж ніяк не може бути “другим днем” після його уродин. Далі автор твердить, що “маємо справу чи не з першим твором Шевченка на біблійну тему в стінах Академії мистецтв” [3, 4], і завершує свій аналіз висновком: “Сепія – безперечно, оригінал. Підробка виключена” [3, 4]. Підстави для цього твердження побачити годі.

Жодним словом у коментарі академічного видання не згадано присвяченої малюнку ґрунтовної статті доктора мистецтвознавства Василя Афанасьєва [2], а це наштовкує на думку про свідоме замовчування наукової публікації, у якій переконливо відкинуто Шевченкове авторство аналізованого твору. Афанасьєв на конкретних прикладах демонструє, що малюнок “Мойсей добуває воду” не лише сюжетом, а й загальною стильовою зорієнтованістю, манерою, характером використання сепії “не вписується” в жоден з етапів еволюції Шевченка-художника, “тим більше – в самий процес осягнення ним виразних можливостей сепії” [2]. Як нагадує дослідник, висновок проведеної судової експертизи підпису був однозначним: його зроблено не рукою Шевченка, тому малюнок і не вміщено в 10-томному академічному зібранні творів [2].

На те, що автор коментаря до твору у 12-томнику ознайомився зі статтею свого попередника-скептика, побічно вказує таке. У публікації Д. Степовика, як уже зауважено, про цю сепію йшлося як чи не перший під час навчання в Академії мистецтв твір Шевченка на біблійну тему. Афанасьєв нагадав, що біблійна тематика була традиційною для учнів Академії, і назвав деякі Шевченкові твори, відомі, утім, лише за повістю “Художник” (що не доводить факт їхнього існування насправді). На його думку, це питання другорядне, адже “особиста авторська мотивація при виборі теми для навчальних вправ

академістами майже повністю виключалась” [2]. Саме під впливом цих неглибоко сприйнятих міркувань Афанасьєва, уважаємо, у коментарі з’явилося твердження про групу Шевченкових “учнівських робіт на біблійну тематику”.

Малюнок Афанасьєв із “певною вірогідністю” зараховує до робіт Олександра Агіна¹, котрий виконав 83 ілюстрації до Старого Завіту: “<...> при порівнянні опублікованого Д. Степовиком малюнка з ілюстраціями Агіна до “Старого заповіту” легко зауважити багато спільного в стилістиці, технічних прийомах, трактуванні персонажів, загальному композиційному розв’язанні. Окремі деталі репродукованого малюнка (наприклад, постать Аарона біля Мойсея) повністю збігаються з тими, що в ілюстраціях. Хоч точно такої композиції у виданні немає. Можливо, що це одна з тих варіацій, яка чомусь не задовольняла художника чи замовників...” [2]. У слушності атрибуції Афанасьєва перекоонує порівняння вміщених у його статті трьох репродукцій – обговорюваного твору і двох ілюстрацій Агіна (“Мідний змії” та “Мойсей добуває з каменя воду”). Над ілюструванням Старого Завіту художник працював орієнтовно на самому початку 1840-х років [4, 19], принаймні у звіті Товариства заохочування художників за 1844–1845 рр. зазначено, що він закінчив малюнки до Старого Завіту й перейшов до опрацювання євангельських сюжетів [4, 134] (очевидно, згодом він полишив цю роботу [4, 134]). Оригіналів малюнків старозавітної тематики, які на міді вигравірував Костянтин Афанасьєв, досі не знайдено [4, 143–144]. Маргарита Алтаєва, похресниця Агіна, виступивши під псевдонімом “Ал. Алтаєв”, занотувала спогад своєї матері – випадкового свідка того, як незабаром після смерті художника 1875 р. квартирна хазяйка покійного через борги розпродувала на Бессарабській площі в Києві його вбогі пожитки. Перед очима матері Алтаєвої промайнув знайомий альбом малюнків до Старого Завіту, проте придбати його не пощастило: він дістався перекупникові [1, 47–48].

Прикро, що дискутовану сепію експонували як Шевченків твір на виставці в Українському музеї у Нью-Йорку 2014 р. до двохсотліття від дня народження поета [6, 101, № 9] (у “Переліку творів на виставці” напівжирним кеглем указано: “оригінал” [6, 217, № 9], що схоже на спробу легітимізувати підробку в обхід наукової атрибуції). Ми не мали б сьогодні висловлювати сумніви в Шевченковому авторстві. Навпаки – спершу слід було його довести, чого досі не зроблено.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Алтаєв Ал.* [М. Алтаєва]. Памятные встречи. – Москва; Ленинград: Искусство, 1946. – 307 с.
2. *Афанасьєв В.* Не спокушаймося сенсацією... Спроба рецензії на одну публікацію // Культура і життя. – 1993. – 30 жовтня. – № 44. – С. 4.
3. *Степовик Д.* Віднайдені твори мистецької класики // Образотворче мистецтво. – 1992. – № 4. – С. 3–5.
4. *Стернин Г.* Александр Алексеевич Агин. 1817–1875. – Москва: Искусство, 1955. – 152 с.
5. Тарас Шевченко: Документи та матеріали до біографії. 1814–1861 / За ред. Є. П. Кирилюка, упоряд. Л. Внучкова, О. Полянничко, Є. Серета, В. Судак, вид. 2-ге, перероб. та доп. – Київ: Вид-во при Київському державному університеті видавничого об’єднання “Вища школа”, 1982. – 432 с.
6. Тарас Шевченко: поет, художник, ікона, 1814–1861. Виставка до двохсотліття від дня народження. Г. Грабович, запрошений куратор / Taras Shevchenko: poet, artist, icon, 1814–1861. A Bicentennial Exhibition. G. Grabowich, Consultative Curator. – Нью-Йорк: Український музей, 2014. – 239 с.
7. *Шевченко Т.* Повне зібрання творів: В 10 т. – Київ: Вид-во АН УРСР, 1961. – Т. 7: Живопис, графіка 1830–1847. – Кн. 1–2.
8. *Шевченко Т.* Повне зібрання творів: У 12 т. – Київ: Наук. думка, 2005. – Т. 7: Мистецька спадщина. Живопис і графіка: 1830–1843. – 504 с.
9. *Шевченко Т.* Повне зібрання творів: У 12 т. – Київ: Наук. думка, 2013. – Т. 8: Мистецька спадщина. Живопис і графіка: 1843–1847. – 584 с.

Отримано 19 січня 2018 р.

м. Київ

¹Ілюстрації О. Агіна репродукуються за виданням: Ветхий Завет в картинах. – Санкт-Петербург: Издание Ф. Прянишникова и А. Сапожникова, 1846. – 12 с., 82 л. ил.